

Global nedräkning

Läs ett utdrag ur Global nedräkning. En bok av två kända tyska ekonomijournalister som garanterat kommer föda debatt när den nu släpps på svenska.

http://realtid.se/ArticlePages/200905/22/20090522133548_Realtid344/20090522133548_Realtid344.dbp.asp

Redan i början av 1900-talet insåg man att världens länder var så tätt knutna till varandra att krig enbart skulle vara irrationellt och kontraproduktivt. Trots detta ledde starka nationella krafter till de båda världskrigen – två fruktansvärda bromsklossar för gränsöverskridande samarbete.

Kommer politiska konflikter i framtiden än en gång att blockera en fredlig utveckling och stå i vägen för en lösning av de miljöproblem som berör världen idag? Räcker tiden för att ställa om vår livsföring? Kan det bli krig om energikällorna?

Dessa frågor ställer sig författarna till Global nedräkning, de välkända journalisterna Christiane Grefe och Harald Schumann. De gör det genom att peka på och försöka finna lösningar på framförallt tre olika områden: klimatfrågan, finanskrisen och snedfördelningen av resurser i världen. Boken är en uppföljare till den omdiskuterade Globaliseringsfällan från 1997 - en bok Schumann skrev ihop med H-P Martin.

Global nedräkning har vunnit Årets politiska bok, ett pris som delas ut av Friedrich Ebert Stiftung, en stiftelse som främjar demokrati, mångfald, utbildning och internationell förståelse.

Harald Schumann och Christiane Grefe är ekonomijournalister, med en bakgrund på tidningar som Der Spiegel, Tageszeitung och Die Zeit.

Realtid.se presenterar inledningen på boken Global nedräkning – förordet:

Global nedräkning

Plötsligt fanns det pengar, trots att kassan sades vara tom. 700 miljarder dollar ställde den amerikanska regeringen till förfogande i september 2008. Britterna skulle lägga upp 100 miljarder.

En månad senare kastade den tyska regeringen in 480 miljarder euro. Tillsammans fick EU-länderna ihop över en biljon euro fram till november samma år. Snart utlovade också tröskelländerna i Mellanöstern och Fjärran Östern många hundra miljarder dollar i ökade statsutgifter.

Som om det skulle handla om att rädda världen från undergång ströer regeringarna och centralbankerna i välstånds- och tröskelländerna sedan hösten 2008 pengar omkring sig som aldrig förr, utan hänsyn till ökande statsskuld och möjlig inflation. Mer än alla ord och högtidstal är signaler dessa hart när ofattbara summor en historisk vändpunkt: fyra årtionden efter sitt segertåg genom de västliga industriländerna har den nyliberala ekonomiska politiken och dess tillskyndare och profitörer inom näringsliv, politik och vetenskap nått vägs ände. ”Marknadens”, alltså det privata kapitalets, förmenta seger över statens Leviathan vändes inom loppet av några månader till sin motsats. De i årtal alltmer avreglerade marknaderna har skapat den största ekonomiska katastrofen sedan andra världskriget - och nu ska staten och skattebetalarna få skutan på rätt köl.

Det är inte lätt att skriva en bok i sådana tider. Händelserna och skeendena bryts,

världsekonomin förändras rasande snabbt. Därför har mycket av det som vi i januari 2008 framställde som möjligt redan inträffat. Efter en rad bankkonkurser under hösten 2008 har skeendet accelererat ytterligare. Precis som en hjärtinfarkt drabbar hela kroppen vållar nästan-sammanbrottet för det globala penningomloppet ekonomiska och sociala skador i alla delar av världsekonomin, i Nord och i Syd. Alla data och prognoser i boken överensstämmer därför inte längre med den aktuella situationen när den tyska pocketutgåvan publiceras. Men huvudteserna i vår analys bekräftas med en precision som understundom överraskar oss själva. Därför är vi förvissade om att *Global nedräkning* kan tjäna som informationskälla och kompass för att tränga igenom krisen. Boken skildrar just de beslut och strukturer som förorsakade finanssystemets sammanbrott och som alltjämt hindrar den nödvändiga omställningen av det globala energisystemet.

Det blir uppenbart att utan en radikal omvandling av dessa institutioner och ett brott med motsvarande maktstrukturer är ingen lösning möjlig - även om många av de ansvariga politikerna och bankmännen fortfarande tror att de ska kunna ta sig ur knipan genom att uppbåda massor med pengar men föga mod. Mot deras bedyranden om hur överraskade de blev av krisen ger boken belägg för att mycket gick att förutse, eller åtminstone var sannolikt. Den är en krönika över den annalkande katastrofen. Detta tydliggör samtidigt hur häpnadsväckande det abrupta paradigmskiftet i direktionsrummen på banker och ministerier faktiskt är: en återupptäckt av staten som ingen hade vågat hoppas på.

Under årtionden hade ju motsatsen varit förhärskande. Koncernstrategerna, bankstyrelserna och deras handgångna skrå av ekonomer kämpade oförtröttligt för kapitalets frihet och mot statligt och framför allt demokratiskt inflytande över den ekonomiska utvecklingen. Deras framgångar inleddes på 70-talet med avskaffandet av alla hinder för internationella kapitalflöden - på den tiden använde man upplösningen av det system med fasta växelkurser och restriktioner av kapitalutförsel som varit i kraft under hela efterkrigstiden för att gå till generalangrepp. I kölvattnet därefter drogs staterna allt djupare ned i strömvirveln av inbördes konkurrens om investeringar från de nu internationellt rörliga företagen.

Med denna ökande makt i ryggen kunde företrädarna för dessas intressen ställa långtgående krav. På så sätt gick stora delar av de tidigare statligt ombesörjda livsnödvändigheter som energiförsörjning, hälsovård och samfärdslösning över i privat ägo, medan beskattningen av företagsvinster krympte till ett minimum. Samtidigt pockade banker och försäkringsbolag på att äldreomsorgen skulle privatiseras så långt att en stadigt växande andel av det privata sparandet skulle malas genom deras kvarnar och ge dem stadigt ökande intäkter från avgifter och provisioner. Medan allt detta pågick reducerade regeringarna och myndigheterna i avbyråkratiseringens namn regleringarna och tillsynen över marknadsaktörerna tills de blev verkningslösa. Tusen och åter tusen gånger rättfärdigades detta - i strid mot all historisk erfarenhet - med det ideologiska temat om den självreglerande marknaden, om en marknad som dessutom kan reglera sig själv bättre och mer kostnadseffektivt än alla statliga institutioner skulle förmå.

Hans Tietmeyer, före detta styrelseordförande i den tyska centralbanken och än i dag en av de ledande apologeterna för denna ideologi, förkunnade därför segern redan under World Economic Forum i Davos 1996: "Ni, politiska ledare", förklarade han för politikerna i auditoriet, "måste veta att ni i framtiden kommer att kontrolleras av finansmarknaderna." Senare utkorade den dåvarande chefen för Deutsche Bank, Rolf Breuer, rent av finansmarknaderna till "den femte statsmakten" som "bättre än väljarna" kan ange "rätt målsättningar" för politiken.

Självöverskattningen var gränslös, men Tietmeyer, Breuer et consortes hade rätt i på en punkt: Under det följande årtiondet degenererade politiken i Europa och Amerika faktisk till att bli blott ett verkställande organ för att uppfylla de förment ovedersägliga och rationella krav som ställdes av dem som bestämde över kapitalrörelser och investeringar. Utan att bjuda intellektuellt motstånd, ja, ideologiskt förblindade, gjorde sig politiker, centralbanker och finansinspektörer alltmer maktlösa och kämpade inte ens emot den dynamik som de hade satt igång. Passivt åsåg de hur det så skapade systemet i allt snabbare kriscykler vållade allt större skada. Deras klena "globala korthus" bestående av hundrafalt över varandra skiktade krediter blev allt rangligare. Dess sammanbrott har nu störtat världsekonomin i en recession som överträffar allt som mänskligheten har upplevt sedan 1950.

De hittills uppkomna skadorna är redan så enorma att de trotsar vanlig föreställningsförmåga. Bank of England skattade enbart de förluster som åsamkats europeiska och amerikanska företag inom finanssektorn till svindlande 2 600 miljarder dollar. Denna summa motsvarar värdet av alla varor och tjänster som produceras i Tyskland under ett år. Och skadorna till följd av börsfallet var tio gånger större, Totalt var alla börsnoterade företag i världen värda omkring 30 biljoner dollar mindre i början av 2009 än ett år tidigare, en minskning på över 40 procent. Detta ras berör ingalunda bara de rikas bokförda värden i förmögenhetsstatistiken, utan den drabbar också många miljoner människor som är beroende av avkastningen från pensionsfonder. Enbart i USA måste över 20 miljoner pensionärer och blivande pensionärer klara sig på betydligt sänkta inkomster framöver. Många av dem sitter samtidigt i skuldfällan genom sina huslån. För dem är social trygghet bara en avlägsen dröm.

Ändå hade nedgången aviserats sedan länge. Symptom som de amerikanska hushållens dramatiska skuldsättning och fastighetspriserna explosiva stegring bortom alla reella värden var synliga för alla och envar. Insatta fackmän hade oftare och tydligare varnat för denna kris än för någon annan. Men det var först med konkursen för investmentbanken Lehman Brothers i New York den 15 september 2008 och det följande sammanbrottet för den amerikanska och europeiska marknaden för krediter mellan banker som de inbitna marknadstroende i Washington och London, Bryssel, Berlin och Zürich till slut insåg att de måste ingripa. Bankernas och försäkringsbolagens balansräkningar var och är så förgiftade av osäkra fordringar att finansinstituten inte längre kan fylla sin viktigaste funktion: att omvandla privat sparande till krediter för de investeringar i realekonomin som såväl hantverksmässiga småföretag som stora koncerner är i stort behov av. De styrande kunde följaktligen inte göra annat än att åtminstone delvis återupprätta förtroendet för finanssektorn med statliga "räddningspaket", "kreditgarantier" eller "borgensprogram" för att undvika ett fullständigt sammanbrott för kreditgivning och därmed för investeringarna.

Att just arvtagarna efter Margaret Thatcher och Ronald Reagan, som en gång anförde den nyliberala motreformationen, nu i stor stil tvingas överföra finanskoncerner i statlig ägo markerar ett epokskifte. I enlighet med detta utvecklas den politiska retoriken. De styrande, från Angela Merkel till Barack Obama, drar gång efter annan paralleller med den ekonomiska katastrofen före och under andra världskriget. Överallt ska en "New Deal" med president Franklin Roosevelts politik på 30-talet som förebild avvärja det värsta. Dessutom talar premiärministrar och presidenter för ett "nytt Bretton Woods", ett globalt fördrag för att reglera världsekonomin fotat på den forne reformekonomen John Maynard Keynes idéer. Men dessa löftet har hittills bara varit tomt prat. I alla hittillsvarande välståndsländer har den politiska klassen ingått en intim personalunion med finansindustrins företrädare.

I stället för grundläggande reformer, som i enlighet med Keynes idéer verkligen skulle bryta kapitalförvaltarnas övermakt, har det därför hittills bara handlat om tekniska förbättringar i myndigheternas tillsyn. Det skenbart så beslutsamma återinförandet av politiken som ordningsmakt över ekonomin visar sig vara fejk. Bakom ryggen på skattebetalarna och bortom parlamentarisk kontroll förvandlas den förmenta räddningen av det globala marknadssystemet de facto till en storskalig plundring av statskassorna för att rädda finanskoncerner som var alltför stora för att de skulle tillåtas falla. Många miljarder i statliga subventioner finansierar talrika fusioner, genom vilka de blir ännu större och ännu mäktigare.

Alltihop följer maximen att man genom stora statliga utgifter och kraftig ökad statlig skuldsättning på något vis skulle kunna återupprätta tidigare status quo, att allt åter skulle kunna bli som det var innan krisen bröt ut. Denna förhoppning kommer inte att gå i uppfyllelse. Allt talar tvärtom för att detta bara skulle uppskjuta den slutliga kollapsen för ett globalt finanssystem baserat på okontrollerade kapitalflöden - vilken till sist ändå inte går att undvika. Krisen kärnland, Förenta staterna, är nämligen så upp över öronen skuldsatt att det inte kan befria sig av egen kraft. Till skillnad från under den stora depressionen under 1930-talet är den amerikanska ekonomin inte isolerad utan i hög grad beroende av utländska kreditgivare. USA har 1 400 miljarder dollar på krita enbart hos den kinesiska centralbanken och det statliga bankväsendet i Kina. En liknande summa har de arabiska oljeländerna i fordringar på Förenta staterna, och amerikanska värdepapper för motsvarande belopp ägs av de övriga centralbankerna i Asien.

Fram till januari 2009 köpte dessa stater i det informella dollarblocket alltjämt statsobligationer och andra värdepapper från USA för omkring 2 miljarder dollar om dagen och höll därigenom den amerikanska ekonomin över vattenytan. Men samtidigt inledde USA:s centralbank, Federal Reserve, det största och mest riskabla experimentet i kapitalismens historia. Genom att sänka räntenivån till noll procent och köpa upp, på marknaden osäljbara, kreditförbindelser till bortåt 1 500 miljarder dollar satte Fed mer elektroniska dollar i omlopp än någonsin tidigare.

Samtidigt planerar den nyvalde presidentens regering ytterligare utgifter för 800 miljarder dollar, som till större delen också ska finansieras med den elektroniska sedelpressen. Genom denna "monetära aggression", som brittiska *Economist* betecknade den, hotas världens ledande valuta av en okontrollerbar inflation. Om det skulle komma dithän skulle Amerikas borgenärer se sina förmögenheter rasa i värde, med allvarliga ekonomiska konflikter som handelskrig och nedskrivningskapplöpning som följd. Om Barack Obama har goda rådgivare kommer han på sin första utlandsresa att fara till Beijing för att rådgöra med Kinas härskare om hur ett sådant scenario kan undvikas genom en radikal omgestaltning av finanssystemet och en gemensam investeringspolitik.

Detta är livsnödvändigt redan av det skälet att just de västliga välståndsländerna inte kan kosta på sig att den internationella arbetsdelningen och de världsomspännande produktions- och handelkedjorna faller sönder. På grund av den ytterst orättvisa inkomstutvecklingen under åren av nyliberal regim är dessa samhällen redan i dag djupt söndrade i ett fåtal vinnare och många förlorare. En upptrappning fram till åternationalisering av folkhushållen skulle med säkerhet leda till stora sociala förkastningar och politiska omvälvningar.

I så måtto har den "globala nedräkningen", som i början av 1900-talet utmynnade i det globala systemets sönderfall och risk för världskrig, kommit betydligt längre sedan denna bok

först publicerades i april 2008. Det gäller inte mindre för de båda andra krishärdar som hotar världsfreden. Den ekonomiska tillbakagången har förvärrat massfattigdomen i otaliga länder i Syd. Förhoppningarna om att de, som ju stakar sig fram i utkanten av de stora ekonomiska strömmarna och kapitalflödena, åtminstone inte skulle dras med av dess virvlar och forsar visar sig vara en illusion: På grund av stiltjen i industriländerna viker efterfrågan på utvecklingsländernas råvaror, avtar investeringarna i Syd, blir det svårare att få krediter och minskar förmodligen inte bara penningöverföringarna från utvandrare utan också privat bistånd och offentlig uhjälp. ”Människor som arbetat hårt för att undkomma nöden kan åter glida tillbaka i fattigdom”, varnade FN:s generalsekreterare Ban Ki Moon inför utvecklingskonferensen i Doha i november 2008. Och det är just vad som håller på att ske.

Den ökande konkurrensen om jordens resurser marginaliserar dessutom de fattigaste ännu mer. Känslan av hopplöshet breder ut sig, flyktingströmmarna växer och hatet mot de ekonomiskt ledande länderna finner rik näring i förtvivlan. Radikalisering och terrorism hotar. Att de andras nöd inte är utan följer ens för människor i industriländerna verkar bli allt tydligare. Den spända uppmärksamhet med vilken västliga medier följde sjööveriet utanför den somaliska kusten mot slutet av 2008 hade bland annat med händelsernas symboliska betydelse att göra. Till synes medellösa människor vid Afrikas horn lyckades flera gånger kapa tekniskt skenbart överlägsna supertankers och handelsfartyg från Europa, Ryssland och Asien. Ett av piraternas motiv är att de rika länderna sedan många år tillbaka fiskar ut dessa oskyddade vatten och berövar afrikanerna längs kusten på ett viktigt livsmedel och utkomstmöjligheter. En av många brännpunkter för global orättvisa.

De dramatiskt stegrade priserna på livsmedel, som under 2008 ledde till regelrätta hungersuppror i många länder, har visserligen åter fallit tillbaka. Men strukturproblemen för jordbruket, som ska föda allt fler människor trots att vatten och jordar är hotade av överutnyttjande och klimatförändringar, undanträngdes bara på tidningssidorna av finanskrisen. Och även i kampen mot det hotande klimatkaoset har den ekonomiska krisen inledningsvis snarast förstärkt de gamla energibolagens motstånd mot den nödvändiga omställningen till energikällor som inte släpper ut koldioxid eller bygger på berget av atomsopor. EU har krympt sina ansträngningar för att motverka klimatförändringarna till ett minimum.

Under klimatkonferensen i Poznan i december 2008 förmärktes inget längre av den känsla av planetär gemenskap och tillbörliga brådska som bara ett år tidigare hade präglat mötet på Bali. Delegaterna enades bara om några få tekniska och byråkratiska detaljer; utvecklingsländerna blev djupt besvikna eftersom de hade hoppats på mer, i synnerhet av hjälp till anpassning till klimatförändringarna; och skyddet av regn- och urskogar kom inte heller längre - trots tidspressen. Inför det avgörande mötet i Köpenhamn i december 2009, som måste bli framgångsrikt för att ett globalt klimatfördrag ska kunna träda i kraft när Kyotoprotokollet löper ut 2012, riktas alla förhoppningar mot den nya amerikanska regeringen. Kommer USA att åta sig att spela en ledande roll beträffande klimatfrågorna och samtidigt foga sig i de nya maktförhållandena efter finanskrisen, då Asien fått en ännu större tyngd?

En sak kan man emellertid hoppas på. Parallellt med att de globala kriserna har fördjupats har regeringarnas och de civilsamhälleliga organisationernas samarbete över alla politiska och ideologiska gränser intensifierats på det ekonomiska området, i en grad som var helt otänkbara för bara några år sedan. De risker som är förbundna med den ekonomiska och ekologiska destabiliseringen är för första gången en verkligt kollektiv erfarenhet för världens

folk och deras regeringar. Metaforerna som "rymdskeppet jorden" och "en enda värld" omsätts i praktisk politik. Till skillnad från i alla andra jämförbara historiska situationer har de styrande åtminstone inledningsvis rycker närmare samman.

De stora centralbankerna världen över, däribland Kinas, sänkte exempelvis räntan på samma dag i september 2008 - en unik händelse i kapitalismens historia, som allmänheten i de berörda länderna ändå uppfattade som nästan en självklarhet. Inte mindre revolutionär var den amerikanska centralbankschefernas beredvillighet att ge tvåsiffriga miljardkrediter till kollegerna i Brasilien, Sydkorea och andra tröskelländer för att undvika en valutachock. Bara tio år tidigare hade vägran att samarbeta störtat de asiatiska ekonomierna i avgrunden. Två månader senare träffades slutligen regeringscheferna till ett finanspolitiskt toppmöte. Och som vore det självklart satt denna gång också presidenter och premiärministrar från Kina, Indien, Brasilien och andra tröskelländer med vid bordet, efter att de gamla G8-länderna i årtionden högmodigt hade förvägrat dem en sådan ställning i "sina" organ och institutioner som hade motsvarat deras betydelse.

Nu verkar det bara vara en tidsfråga innan Internationella valutafonden, Världsbanken och andra globala institutioner omgestaltas på ett sätt som bättre motsvarar hela mänsklighetens intressen, inte bara de forna kolonialmakternas. Det avgörande är om institutionerna kommer att lyckas slå "tre kriser med en smäll", som *Die Zeit* uttryckte det. Hittills är ännu "ad hocismen" förhärskande, för att låna en beteckning från Dirk Messner, chef för Deutsches Institut für Entwicklungspolitik, som syftar på tendensen att de styrande under trycket från utvecklingen och tvånget att agera snabbt försöker lösa varje problem för sig utan att beakta växelverkningsarna med de andra kriserna. Den tyska regeringen lägger till exempel fram ett räddningspaket för bilindustrin som lockar konsumenter att köpa nya bensinslukande bilar - och försitter därmed möjligheten att ta itu med klimatproblemen samtidigt som med den hotande recessionen. Chefen för FN:s miljöorganisation UNEP, Achim Steiner, sjösatte däremot i oktober 2008 ett grön ekonomiskt projekt som kallas Green Economic Initiative, en "grön New Deal". Han appellerade till alla regeringschefer - betydligt mer högljutt än hans lilla organ egentligen förmår - att tillse att "den största penningsprutan i världsekonomis historia" gör dubbel nytta och jämte finanskrisen och hejdar "den ännu större katastrof som klimatförändringarna innebär".

Att behandla de globala existensfrågorna efter eller bredvid varandra beaktar inte sambanden mellan kriserna, menar också den indiska miljöexperten Sunita Narain. Finansdebaklet, livsmedels- och energikrisen och klimatförändringarna har enligt henne samma rot: "Hela det ekonomiska systemet bygger på en överkonsumtion som vi inte längre kan kosta på oss." I denna mening är den viktigaste och knappaste råvaran inte pengar utan fantasi bland de politiskt ansvariga - alltså bland dem "som har försatt oss i hela denna röra".

Enligt denna analys duger det inte att enbart förlita sig på de styrande och deras rådgivare från banker och industriförbund. Idéerna och framför allt det politiska trycket måste komma från medborgarsamhället: för att finansmarknadernas destruktiva makt ska kunna tyglas med ett nytt regelverk, tillgångarna fördelas mer rättvist och ekonomin utformas på ett ekologiskt hållbart sätt. Vi hoppas att *Global nedräkning* kan bidra med en del information och argument till alla dem som vill medverka i denna nödvändiga och omfattande förändring.